

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

تأثیر الگوی معماری و شهرسازی اسلامی در تحکیم بنیان خانواده

مریم دره زرشکی^۱

^۱دانشجوی کارشناسی ارشد مشاوره توانبخشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد، Maryam.d19830115@gmail.com

چکیده

خانواده همیشه و در بین تمامی جوامع بشری به عنوان اساسی‌ترین نهاد اجتماعی، زیربنای جوامع و منشاء فرهنگ‌ها، تمدن‌ها و تاریخ بشر بوده است. پرداختن به این بنای مقدس بنیادین و حمایت و هدایت آن به جایگاه واقعی و متعالی خود، همواره سبب اصلاح خانواده و غفلت از آن موجب دور شدن بشر از حیات حقیقی و سقوط به ورطهٔ هلاکت و ضلالت بوده است. انسان‌ها در زندگی خود، از دیگران تأثیر می‌پذیرند و بر آنها تأثیر می‌گذارند. در یک خانواده، از والدین گرفته تا فرزندان، در شکل‌گیری شخصیت و خلق و خوی یکدیگر مؤثر واقع می‌شوند. محیط اجتماعی جامعه، رسانه‌ها، معماری و شهرسازی و همهٔ اعضا و عناصر حاضر در صحنهٔ اجتماع که در ارتباط با فردند، در تحکیم بنیان خانواده و سرزندگی آن تأثیر دارند. در این پژوهش تأثیر الگوی معماری و شهرسازی اسلامی در تحکیم بنیان خانواده مورد توجه قرار گرفته است. در این راستا پس از تبیین مفهوم خانواده و اشاره به آیات و روایات، که به خانواده و عوامل مؤثر در تحکیم آن اشاره می‌کند، به بررسی نقش و جایگاه الگوهای معماری و شهرسازی اسلامی در تحکیم بنیان خانواده پرداخته خواهد شد.

واژه‌های کلیدی

خانواده، خانه، الگو، معماری و شهرسازی اسلامی، فرهنگ اسلامی.

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

۱. مقدمه

تحکیم بنیان خانواده از جمله مهم‌ترین مسایل در سلامت و رشد فرد، همچنین پویایی و توسعه همه‌جانبه در جامعه است. اسلام به عنوان یک مکتب انسان‌ساز، بیشترین عنایت را به تکریم، تنزیه و تعالی خانواده دارد و این نهاد مقدس را کانون تربیت و مهد مودت و رحمت می‌شمرد و سعادت و شقاوت جامعه انسانی را منوط به صلاح و فساد این بنا می‌داند و هدف از تشکیل خانواده را تأمین نیازهای مادی، عاطفی و معنوی انسان از جمله دستیابی به سکون و آرامش برمی‌شمارد. خانواده گروهی است متشکل از افرادی که از طریق نسب یا سبب و رضاع با یکدیگر به عنوان شوهر، زن، فرزندان، مادر، پدر، برادر و خواهر در ارتباط متقابل هستند و فرهنگ مشترکی پدید آورده‌اند و در واحد خاصی به نام خانواده زندگی می‌کنند. در یک نگاه ساده متوجه می‌شویم که عناصر اصلی تشکیل‌دهنده خانواده، یک زن و یک مرد است که مطابق آداب و رسوم اجتماعی خویش با یکدیگر پیوند زناشویی بسته‌اند و بعد فرزند یا فرزندان بر جمع آنها افزوده شده است. [۳] در واقع، خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، هم‌خونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند، فرهنگ مشترک پدید می‌آورند و در واحد خاص زندگی می‌کنند. [۷] خانواده همچون گروهی از افراد است که روابط آنان با یکدیگر بر اساس هم‌خونی شکل می‌گیرد و نسبت به یکدیگر خویشاوند محسوب می‌شوند. پس خانواده پیوند عمیق و پایدار جسمی و روحی چند نفر برای زیستن در فضای واحد است؛ یعنی بدون تحقق این پیوند، خانواده معنایی ندارد. قوام این بنا به عوامل و فاکتورهای مختلفی بستگی دارد که الگوی معماری و شهرسازی در جامعه یکی از عوامل مهم به شمار می‌آید. بنابراین، در جهت تعالی و تحکیم بنیان خانواده لازم است به همه اعضا و عناصر حاضر در صحنه که در ارتباط با خانواده هستند توجه شود.

معماری و شهرسازی اسلامی بر اساس فرهنگ و تمدن مذهبی بنا شده است. این نوع معماری و شهرسازی در کشورهایی پیدا می‌شود که تاثیر پذیری قابل توجهی از ایدئولوژی اسلامی در طول سالهای متمادی داشته و بر اساس همین ایدئولوژی فرهنگ خود را بنا کرده اند. معماری و شهرسازی اسلامی با الهام از مبانی جهان بینی اسلامی و فرهنگ سنتی ایرانی، محیطی ایده آل را برای زندگی فراهم می‌کند. در الگوی معماری و شهرسازی اسلامی، نوعی تأثیر متقابل بین مسایل زیست محیطی و ارزش های فرهنگی وجود دارد. در طراحی بناها، هر خانه بخشی از اجتماع محلی به شمار می‌رود، هر چند با ورود فرهنگ غربی، به تدریج الگویی در معماری و شهرسازی به کار گرفته شد که برخاسته از فرهنگ غرب بود و هیچ پشتوانه فرهنگی و مذهبی نداشت. طرح های ساختمانی جدید، تنها راه حلی برای پاسخ به نیاز روز افزون مسکن می باشد و کمتر رابطه ای معناداری با حریم امن خانواده دارد و تنها ارمغانش در مقایسه با الگوهای شکل گرفته در گذشته، بی هویتی فرهنگی و مذهبی می باشد.

در این پژوهش سعی شده تا مولفه های موثر در تحکیم بنیان خانواده از دیدگاه اسلام، با تکیه بر آیات و روایات بیان شود و در ادامه تاثیر الگوهای معماری و شهرسازی اسلامی و همچنین مؤلفه هایی که در خانه های سنتی برای پاسخ گویی به نیازهای مادی و معنوی خانواده به کار است، مورد بررسی، تحلیل و نقد قرار گیرد.

۲. سوالات تحقیق

- عوامل و مولفه های موثر در تحکیم بنیان خانواده در اسلام چیست؟
- شاخصه های اصلی معماری و شهرسازی اسلامی چیست؟
- چه رابطه مثبت و معناداری بین الگوهای معماری و شهرسازی اسلامی و ارتقاء و تحکیم بنیان خانواده وجود دارد؟

۳. روش تحقیق

در این پژوهش ابتدا مطالعات کتابخانه ای پیش زمینه شناخت ما را نسبت به پرسش تحقیق فراهم می نماید؛ سپس با متد نوع "توصیفی-تحلیلی" به مرور و واکاوی و ترکیب مطالعات موجود در رابطه با موضوع مورد بررسی پرداخته می شود. این تحقیق از لحاظ نوع، پژوهشی "کیفی و کاربردی" می باشد. همچنین از لحاظ نوع مطالعه، پژوهش کتابخانه ای است که از اسناد کتابخانه ای شامل مقالات، کتاب ها برای مطالعه استفاده شده است.

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

۴. اهمیت تحکیم بنیان خانواده

اهمیت پرداختن به موضوع «تحکیم بنیان خانواده»، ریشه در اهمیت نهاد خانواده دارد. نهاد مقدس خانواده، رکن بنیادین اجتماع بشری و محمل فرهنگ‌های گوناگون است تا آنجا که سعادت و شقاوت امت‌ها، مرهون رشادت و ضلالت خانواده می‌باشد. اولین شرط داشتن جامعه‌ای سالم و پویا، سلامت و پایداری خانواده است. همه دستاوردهای علمی و هنری بشر در سایه خانواده‌های سالم و امن پدید آمده است. قرآن کریم به عنوان برترین نسخه زندگی و عالی‌ترین راهنمای بشر برای دستیابی به حیات طیبه، بخشی عظیم از آیات را به تنظیم و تعدیل روابط اعضای خانواده، حقوق و وظایف همسران و فرزندان اختصاص داده است. رجوع به این آیات الهی می‌تواند انسان را برای دستیابی به بهترین راهکارها در تحکیم خانواده هدایت کند. برخی از سوره‌های قرآن به صورت خاص مسایل خانواده را بیان می‌کنند؛ مانند سوره‌های نساء، انسان، تحریم، طلاق. اهداف خانواده و اقتضای تأسیس آن ایجاب می‌کند که پایه‌گذاران آن یعنی زن و شوهر، در تحکیم و پایداری این بنا، نهایت سعی خود را بکنند و با همان انگیزه که بر تشکیل آن اقدام کردند، بر دوام آن اصرار ورزند تا وحدت و پویایی این نهاد مقدس تا پایان حفظ شود.

خانواده بنیادی‌ترین نهاد در جامعه انسانی است که وظیفه تربیت و سازندگی افراد و انسان‌ها را بر عهده دارد و اگر افراد نتوانند خانواده را تحکیم بخشند و افرادی با ایمان در آن پرورش دهند، نمی‌توانند جامعه‌ای ایده‌آل برای نسل آینده بسازند و از فرهنگ ایمانی خود جا مانده و به اهداف متعالی خود نمی‌رسند. مقصود از تحکیم بنیان خانواده، فراگیری اصل اعتدال میان همگان، حاکمیت اخلاق و حفظ حقوق همه اعضاست. اگر هدف از برقراری زوجیت و تشکیل خانواده، به تعبیر قرآن، «سکونت و آرامش اعضا» است، لازم است که همه رفتارها و تعامل‌ها در راستای تحقق این هدف باشد. اسلام با تشویق به تشکیل خانواده که بهترین وسیله برای حفظ عفت عمومی است، به ندای فطرت پاسخ مثبت می‌دهد و زناشویی را یگانه وسیله پیدایش فرزندان درستکار و حفظ بقای نوع شناخته است و نه تنها مشکلی در سر راه این امر طبیعی ایجاد نمی‌کند، بلکه از این نیروی طبیعی به سود اجتماع و برای زندگی فردی بهره‌برداری می‌نماید و علاوه بر اینکه به آرامش جسمی در زندگی زناشویی توجه دارد، می‌خواهد یکی از پایه‌های سعادت آدمی که آرامش روحی، اخلاقی و فکری است نیز در سایه پیوند ازدواج تأمین سازد. اینکه پیوندهای زناشویی در عصر ما آنقدر سست و بی‌دوام گردیده که در برابر حوادث بی‌ارزش و کوچک به آسانی از هم می‌گسلد، بدین علت است که در اینگونه ازدواج‌ها به واقعیت‌های زندگی توجه نمی‌شود، و این پیوندها به دنبال یک سلسله رؤیاها و افکار کودکانه و تصورات خام بسته می‌شود.

۱.۴. نگاهی مختصر بر عوامل تحکیم بنیان خانواده در جامعه اسلامی

الف- حسن معاشرت، تضمین تحکیم خانواده

در حکمت عملی، اول فرد را مهدب می‌سازند تا خانواده ای بنا کند و به تبع آن، خانواده‌های تدبیر یافته و سامان گرفته جامعه‌ای زنده و سالم بسازند. جامعه سالم و زنده با صنعت و ماشینی به دست نمی‌آید، بلکه مناسبت‌های اخلاقی و روابط حسنه الهی سازنده جامعه سالم و زنده است. ویل دورانت می‌گوید: در میان جنگ‌ها و ماشین‌ها چنان غرق شده‌ایم که از درک این حقیقت بی‌خبر مانده‌ایم که در زندگی، واقعیت اساسی، صنعت و سیاست نیست، بلکه مناسبت‌های انسانی و همکاری افراد خانه از زن و شوهر و فرزندان است. (دورانت، ۱۳۷۱)

از ویژگی‌های انسان، تمایل و نیاز او به معاشرت است و از معاشرت، جز محبت دیدن و محبت ورزیدن انتظار ندارد، چرا که خلقت انسان بر اساس عشق و محبت است و همین بهترین انگیزه او در هر گونه تلاشی است. گرچه انسان عموماً در تشخیص عشق حقیقی به بیراهه می‌رود، اما عشق‌های صوری یا حتی باطل هم این خاصیت را دارند که انسان را به تکاپو وادارند و امیدوار و مجذوب کنند. خداوند متعال رفتارها و برخوردهای صحیح انسانی را در خانواده با «حسن معاشرت» معرفی می‌فرماید و از مرد و زن، رعایت آن را با میزان «معروف»، یعنی رفتاری پسندیده و انسانی می‌خواهد: «وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا...» و با آنها سخن شایسته بگویید؛ «وَعَاشِرُوهُمْ بِالْمَعْرُوفِ...» و با آنان به گونه شایسته رفتار کنید» [۱]

حسن معاشرت در خانواده، در دو محدوده مرزهای حقوقی و دستورالعمل‌های اخلاقی تعیین می‌شود و «تعبیر حسن معاشرت که به عنوان یک وظیفه برای شوهر و یک حق برای زن مطرح می‌شود و عامل تحکیم زندگی خانوادگی است، اگر به خوبی باز شود، نشان‌دهنده تمام آن اموری است که مرد در برابر زن باید انجام دهد. در «نفقه» همه نیازمندی‌های جسمی زن باید تأمین شود و در «حسن معاشرت» همه نیازمندی‌های روحی او» [۳]

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

ب- نظم و انضباط در میان اعضای خانواده

اسلام در هیچ یک از حوزه‌های جامعه خود به هرج و مرج معتقد نیست، بلکه همواره خواستار نظم و انضباط در همه ابعاد فردی یا همگانی است. در واقع، اسلام در تشکیلات خود از رهنمودهای آسمانی مایه می‌گیرد که در آن محدودیت‌های قومی، اقلیمی و یا نژادی و امثال آن وجود ندارد؛ زیرا این رهنمودها را باری تعالی وحی و الهام کرده است.

پ- توجه به یکسانی در آفرینش

از مشخصات اساسی در قانون‌گذاری الهی این است که در اینگونه قانونگذاری قانون از اصل توحید نشأت گرفته است؛ به عبارت دیگر، از ارتفاعی فراتر از همه موانع و قید و بندهایی که در جوامع انسانی وجود دارد و ما امروز به خوبی درمی‌یابیم که همه گرفتاری‌هایی که بشر بدان دچار شده است و تا به امروز با آنها دست به گریبان بوده، از همین قید و بندها پدید آمده است، مانند تعصب‌های نژادی، قومی و اقلیمی و طبقاتی و غیر آن. اینها موانع و گردنه‌هایی است در راه آدمی که رسیدن او را به سعادت و پیشرفت دشوار می‌نماید. در این راستا همه توجه قرآن به این است که بگوید همه مردم، از زن و مرد، از یک تن آفریده شده‌اند.

ت- مشاوره با یکدیگر

یکی از عواملی که سبب تفاهم و همکاری اعضای خانواده و در نهایت تحکیم بنیان خانواده می‌گردد، وجود روحیه مشورت در خانواده است که در عین ایجاد خانواده‌ای مستحکم و صمیمی، بهترین محافظ در برابر مشکلات و موانع زندگی نیز هست. حضرت علی (ع) می‌فرمایند: «وَلَا ظَهِيرَ كَالْمُشَاوِرَةِ: هیچ پشتیبانی چون مشورت نیست.» [۲] در طول تاریخ زندگانی بشر نیز بهترین و مستحکم‌ترین کانون‌های خانوادگی آنهایی بوده‌اند که در آن، زن و شوهر و فرزندان با همفکری و همکاری حرکت نموده‌اند. نمونه بارز و برترین الگوی آن در زندگی حضرت امام علی (ع) و حضرت زهرا (س) به چشم می‌خورد.

ث- وجود عشق، مهر و محبت میان اعضای خانواده

انسان تشنه دوستی و محبت است. انگیزه بسیاری از تلاش‌ها و زحمات طاقت‌فرسای زندگی، محبت است و وجود آن در خانواده، انسان را به فعالیت و کسب معاش وامی‌دارد. حفظ حرمت و شخصیت دیگران، در گروهی احترامی است که در برخوردها از انسان ظاهر می‌گردد. رعایت این مسأله، به‌ویژه از سوی کسانی که با هم انس و الفتی دارند، باعث استحکام دوستی و گرمی روابط خواهد شد که بارزترین مصداق آن «خانواده» است. در واقع، اخلاق نیک به مثابه روغنی است که از سایش و فرسودگی قطعات انسانی در اثر برخورد و اصطکاک مداوم جلوگیری می‌کند. امام صادق (ع) بر کوشش در مهرورزی نسبت به برادران دینی تأکید نموده است و چه نیکوست که این امر از خانواده آغاز گردد: «شایسته است مسلمانان در یاری بر مهر ورزیدن به هم کوشا باشند که خداوند فرموده است: «رَحْمَاءٌ بَيْنَهُمْ» [۱۱] مهر و محبت اعضای خانواده به هم، سبب جلب رضایت و رحمت خدا می‌شود که بدیهی است چنین خانواده‌ای پایدار و سعادتمند است.

۵. ارکان مؤثر معماری و شهرسازی اسلامی در تحکیم بنیان خانواده

شهر اسلامی، شهری است که به طور نسبی براساس اصول و آموزه‌های قرآنی و نبوی ساخته شده است. شهر اسلامی ماهیتی است ثابت که در هر مکان و زمان، تجلی ویژه خویش را خواهد داشت. به عبارت دیگر شهر اسلامی ماهیتی است بالقوه که می‌تواند در هر زمان و مکانی با توجه به فناوری، مصالح، دانش، هنر و فرهنگ بومی (که با اصول و ارزش‌های اسلامی در تعارض نباشد)، تفسیر و تجلی خاص خویش را داشته باشد. [۱۳] مفهوم شهر اسلامی ناظر به هویت اجتماعی و کالبدی شهر است. شهر اسلامی شهری است که روابط اجتماعی آن بر پایه ارزش‌های دینی سامان می‌یابد و یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار در سبک زندگی و دوام بنیان خانواده، نوع معماری و محل سکونت است. در واقع نوع معماری خانه تأثیر بسزایی بر روحیات و رفتار اعضای خانواده دارد. زیرا بخش عمده‌ای از عمر افراد در خانه سپری می‌شود. در جهان بینی اسلامی تمامی تلاش بر سوق دادن انسان بسوی احد واحد بوده و معماری وسیله‌ای است برای نزدیک شدن به ذات الهی. بنابراین الگوی شکل‌گیری معماری، در نوع نگاه انسان به هستی و زندگی و نوع رفتار مثبت یا منفی اعضای خانواده اثر بسزایی خواهد داشت. الگوی معماری و شهرسازی اسلامی، از یک فلسفه و هویت اصیل و از یک رسالت و معنویت ذاتی و هدفمند برخوردار است که همان سلامت روحی و جسمی انسان است. با توجه به فرهنگ اصیل و غنی اسلام، یک خانه ساکنان خود را مثل یک مادر امین در کمال احترام و مهربانی در آغوش می‌گیرد و سلامتی و آرامش را برای آن‌ها تأمین می‌کند.

۱.۵. شاخصه‌های مهم در معماری و شهرسازی اسلامی

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

تمامی فعالیت‌های انسان از دیرباز در جهت پاسخ‌گویی به نیازهایش بوده است و در این راستا معماری و شهرسازی اسلامی که در پی فراهم کردن محیط و فضای مناسب برای زیست است، نقش مهمی در تأمین نیازهای مادی و معنوی خانواده ایفا می‌کند. زندگی تنها گذر زمان نیست، زندگی تنها داشتن سرپناه نیست، خانه تنها بستری برای استراحت، تماشای تلویزیون و یا داشتن کمد و غیره نیست، زندگی تپش حیات آدمی در خانه و خانه بستری برای اعتلای روح و رشد و تعالی می‌باشد. خانه باید مکانی برای تعالی و تحکیم بنیان خانواده باشد. در دورانی که نیاز به بازنگری بنیادین در مفاهیم و معانی مرتبط با معماری احساس می‌شود، رجوع به قرآن کریم به عنوان چراغ راهنمایی برای چگونه زیستن، در کنار مصادیق سنتی مسکن که ترجمانی از دین و آموزه‌های قدسی در قالب کالدهای مادی هستند، می‌تواند راه را به سوی فهم درست و اصلاح روش ساخت مسکن امروز بگشاید.

دین اسلام با رهنمودهای الهی و برخاسته از جهان بینی توحیدی، اصول اساسی را برای زندگانی برگرفته از صفات مطلق الهی و طراحی مسکن اسلامی ارائه می‌دهد که یکی از این اصول خانواده مداری است. دین مبین اسلام که برای سعادت بشر، در زمینه‌های مختلف برنامه ریزی دارد، اهمیت مسکن و نوع معماری را از نظر دور نداشته و توصیه‌های مختلفی در این باب ارائه کرده است. احادیث و روایات اهل بیت، نشان دهنده اهمیت و جایگاه ویژه مسکن در اسلام است. در حدیثی از امام صادق (ع) آمده است اولین پولی که به دست می‌آورد، صرف خرید خانه کنید و آخرین چیزی که می‌فروشید، نیز خانه باشد. در جای دیگری نیز از آن حضرت نقل شده که مرد مدیون به دلیل اداء دین از منزل مسکونی خود رانده نمی‌شود. [۱۲] اسلام، ویژگی‌های منحصر به فردی از خانه خوب و در شأن انسان مسلمان تبیین می‌کند که توجه به هر یک، تحکیم‌کننده بنیان خانواده می‌باشد. با بررسی معماری و شهرسازی اسلامی، می‌توان بسیاری از این ویژگی و الگوها را یافت.

۱.۱.۵. حفظ ارزش محرمیت

از احکام بسیار مهم، مربوط به حفظ محرمیت خانواده و عدم ورود به خانه بدون اجازه است. دستورات متعددی که در قرآن کریم آمده، مؤید این امر است. [۱] اصل محرمیت در احادیث منقول از ائمه و پیامبر (ص)، به روشنی بیان شده است. امام صادق (ع) در این زمینه فرمودند: در خانه ات را ببند که شیطان در بسته را باز نخواهد کرد. پیامبر در حدیثی در مورد حقوق همسایه چنین برشمردند: «از جمله حقوق همسایه آنست که از بام به خانه او ننگری و اگر چوبی بر دیوار تو نهد، منع نکنی.» [۱۰]

اهمیت ارزش‌ها در اسلام به حدی است که در روایات به مکان یابی فضاهای خصوصی خانه شامل اتاق‌های استراحت، آشپزخانه و سرویس‌ها پرداخته شده است. همسویی معماری و شهرسازی اسلامی با ارزش‌های الهی در خصوصیت درون‌گرایی نمود می‌یابد. در معماری گذشته ایران، توجه به درون (باطن) بیش از بیرون (ظاهر) و ارزش‌هایی چون حیا، عدم تفاخر، ریا و خودنمایی، پرهیز از برهنگی و خودآرایی، از بین بردن زمینه رشد خودپسندی و وحدت جامعه در ساختمان‌های درون‌گرا به خوبی قابل مشاهده است. ضمن آنکه به تعبیر بورکهارت خانه درون‌گرا، دریچه‌ای رو به آسمان دارد. [۶] خانه درون‌گرا نوعی پاسخ به سیر در انفس و درون خویش است که با تعالیم قرآنی کاملاً همخوانی دارد. خانه درون‌گرا؛ مانند حصار، زندگی را محافظت می‌کند و در درون این حصار، آب و درخت، انسان را بی‌نیاز می‌کند. هر خانه، جهانی کوچک است که پوسته خانواده را دربر می‌گیرد.

۲.۱.۵. ارتباط با طبیعت

بهره‌گیری از طبیعت برای سلامت روح و روان و تفکر در آن برای افزایش ایمان به خالق هستی است. حضرت علی (ع) در روایتی فرمودند: مسکن گزیدن خوش نمی‌گذرد مگر به سه چیز: هوای خوش، آب فراوان گوارا و شیرین و زمین حاصل خیز. [۸] در معماری و شهرسازی اسلامی، ارتباط با عناصر طبیعت به وضوح دیده می‌شود. در حقیقت حیاط در شکل دهی خانه‌های درون‌گرا نقش مهمی داشته است. حیاط، فضایی سبز و خرم بود، به خصوص در مناطق گرم و کویری، هوایی خنک و مطبوع را برای ساکنان اتاق‌ها به ارمغان می‌آورد. در خانه‌های سنتی ایران، با استفاده از قوای طبیعت چون انرژی خورشیدی و باد، استفاده از انرژی فسیلی به حداقل میزان ممکن می‌رسیده است. در معماری خانه‌های قدیم نواحی کویری با توجه به معیارهای بومی، سیستم‌هایی شامل گنبد، سردابه و بادگیر، فضایی سرد و دلنشین را برای اهل خانه فراهم می‌کرد. استفاده از سقف‌های گنبدی که با کارایی بیشتری از سقف‌های مسطح گرما را انتقال می‌دهند، راهکار دیگر معماران سنتی برای تولید سرمایش بوده است. در این نوع ابنیه، هوای گرم به درون گنبد یا طاق صعود می‌کرد و انتقال گرما از سقف به پشت بام به حداقل می‌رسید و این امر به این جهت بود که هوای گرم نزدیک سقف ننگه داشته شود. [۵]

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

۳.۱.۵. حفظ ارزش تواضع با تمرکز بر معماری درون خانه

از دیگر خصوصیات مهم معماری و شهرسازی اسلامی، بی توجهی به نماهای خارجی بوده است. این امر برخاسته از فرهنگ تواضع و عدم تفاخر و مبتنی بر آموزه های اسلامی است. در معماری سنتی ایران، بیشتر بناها در بافتی متراکم بنا شده و دیوارهای خارجی با کاهگل یا ترکیبی از کاهگل و آجر پوشیده می شد. چنان که بسیاری از خانه های کوچک و متوسط دارای ورودی با چنین نمایی طراحی شده بودند. این مسئله سبب می شد تا طرح نمای بسیاری از ورودی ها یا سطوح مجاور آن فاقد تصویر باشد. [۹]

۴.۱.۵. توجه به وسعت خانه

وسعت خانه تأثیر فراوان بر روح و اعصاب اعضای خانواده دارد. قطعاً خانه تنگ و کوچک، موجبات ناراحتی ساکنان را به وجود می آورد و انسانی که در بیرون خسته و ناراحت است، وقتی برای استراحت می آید، اگر خانه مناسب نباشد، تأثیر منفی بر اخلاق و رفتار او می گذارد. خانه بزرگ، از مواردی است که در اسلام توجه خاصی به آن شده است. شاید نظر اسلام درباره بزرگی و وسع بودن خانه، ناظر به انتخاب مکانی است که خانواده به راحتی در آن زندگی کند، به تعبیر دیگر اسلام به دنبال آن است که در خانه، فضایی مهیا شود که آسایش و آرامش خانواده را فراهم کند. باید توجه داشت که مراد از خانه وسیع، داشتن کاخ یا ساختن قصر نیست، بلکه برخورداری از خانه ای است که به اندازه نیاز و کفایت باشد. در واقع، مسکن در اسلام بسته به نیاز است و انسان از ساخت مسکنی که افزون بر نیاز باشد، منع شده است. در این راستا امام صادق (ع) فرمودند: مَنْ بَنَى فَوْقَ مَا يَسْكُنُهُ كَلَّفَ حَمْلَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛ ساختمان بیش از مورد نیاز مسئولیت در قیامت دارد. [۴]

۶- نتیجه گیری

رابطه میان فرد و مسکن همواره یک رابطه دو سویه بوده است، اما تاکنون کمتر به تأثیر مسکن بر شیوه زیست ساکنانش پرداخته شده است. یکی از علل نابسامانی های اجتماعی جوامع صنعتی عصر حاضر، متلاشی شدن نظام خانوادگی است که نه احترامی از سوی فرزندان وجود دارد، نه محبتی از سوی پدران و مادران، و نه پیوند مهر و عاطفه ای از سوی همسران و این است راه و رسم دنیای مادی و تمدن تهی از ایمان و مذهب. انسان همواره به شناخت آنچه در طول زندگی با آن در ارتباط است نیاز دارد. از مهمترین آنها خانواده است که نحوه تشکیل و تحکیم آن نقش مهمی در خوشبختی و سعادت اعضای خانواده دارد. هر قدر این واحدهای کوچک از انسجام و استحکام بیشتری برخوردار باشد، استحکام اساس جامعه بیشتر خواهد بود، لذا ضرورت ارائه راهکارهایی برای تحکیم بنیان خانواده و لزوم ایجاد محیطی سالم و خالی از هرگونه کژوی و ناموزونی در این نهاد مقدس، از جمله مهمترین ضرورت ها در حیات اجتماعی به شمار می آید که در آموزه های اسلامی نیز بر آن به شدت تأکید شده است.

مولفه های زیادی در تحکیم بنیان خانواده و سرزندگی آن مؤثرند که در این پژوهش به یکی نقش و جایگاه الگوهای معماری و شهرسازی اسلامی پرداخته شد. الگوی معماری و شهرسازی نقش مهمی در سبک زندگی خانواده ها داشته و می تواند محل تحقق احکام اسلامی و قواعد فقه شیعه در معماری اسلامی باشد. با نگاهی به منابع اسلامی و بررسی سفارشات اسلام در باب معماری و شهرسازی مطلوب و تطابق آن با وضعیت معماری امروز، به فاصله عمیقی که بین شرایط کنونی تا وضعیت سفارش شده در دین اسلام وجود دارد، پی می بریم. متأسفانه امروزه عواملی نظیر: نگاه تجاری و سودجویانه به مقوله مسکن، عدم اجرای صحیح قوانین بازدارنده در این عرصه و غیره، هویت را از خانه ایرانی ستانده اند. مقوله سبک زندگی و مسائل مربوط به آن، تأثیر زیادی بر شکل گیری معماری مسکونی دارند. توجه به الگوهای معماری و شهرسازی اسلامی به خوبی نشان دهنده، بیداری هویت اسلامی و حفظ ارزش های انسانی در آن است.

منابع

- [۱] قرآن کریم
- [۲] نهج البلاغه
- [۳] احمد بهشتی، ۱۳۶۱. خانواده در قرآن، قم، انتشارات طریق القدس.
- [۴] احمد بن محمد برقی، ۱۳۳۱. المحاسن، قم، چاپ محدث ارموی.
- [۵] مایکل بنابین، ۱۳۸۷. خانه های پایدار بیابانی از مکانی برای سکونت تا اجتماع بیابانی، رشد آموزش جغرافیا، دوره ۲۸، شماره ۱.
- [۶] محمدکریم پیرنیا، ۱۳۶۹. شیوه های معماری ایرانی؛ تدوین غلام حسین معاریان، تهران، مؤسسه نشر هنر اسلامی.

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

- [۷] محمد جهانفر، ۱۳۷۶. مبانی جمعیت شناسی، تهران، انتشارات دهخدا.
- [۸] حسن حرانی، ۱۴۰۴. تحف العقول، قم، جامعه مدرسین.
- [۹] حسین سلطان زاده، ۱۳۷۲. فضاهای ورودی در معماری سنتی ایران، تهران، دفتر پژوهش های فرهنگی.
- [۱۰] محمد غزالی، ۱۳۵۵. کیمیای سعادت؛ به کوشش احمد آرام، تهران، کتابفروشی مرکزی.
- [۱۱] محمد کلینی، ۱۳۶۵. اصول و فروع کافی، تهران، دار الکتب الإسلامیه.
- [۱۲] محمدحسن محقق، ۱۳۶۲. جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام؛ مترجم عباس قوچانی، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- [۱۳] محمد نقی زاده، ۱۳۸۳. شهر و معماری اسلامی، اصفهان، مانی.